

Разовій раді для проведення захисту дисертації на
здобуття ступеня доктора філософії з психології та
менеджменту персоналу за спеціальностями
053 Психологія та 073 Менеджмент
(шифр ДФ 35.725.112)
у Львівському державному університеті
внутрішніх справ МВС України
(79000, м. Львів, вул. Городоцька, 26)

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора психологічних наук, професора,
професора кафедри психології Херсонського державного університету
Поповича Ігоря Степановича
на дисертаційне дослідження Кальки Наталії Миколаївни
«Екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти із
специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства», подане на
здобуття наукового ступеня доктора філософії з психології та менеджменту
персоналу за спеціальностями
053 Психологія, 073 Менеджмент**

Актуальність обраної теми дисертанткою Калькою Н. М. не викликає сумнівів, оскільки екзистенційні переживання молодих людей, зокрема здобувачів вищої освіти, в умовах кризи є складним феноменом, що вимагає міждисциплінарного аналізування, враховуючи онтологічні, соціально-психологічні та особистісні аспекти. Війна, пандемія, економічна та політична нестабільність як складники кризового періоду виступають потужним тригером екзистенційних питань особистості, які спонукають людину до глибокої рефлексії над сенсом життя, смертністю, свободою та відповідальністю. Під впливом кризової реальності молода людина мимоволі потрапляє в екзистенційну пастку, в якій посилюються переживання пов'язані із цінністю життя, сенсом існування, власною цінністю та усвідомленням меж людського буття.

За таких умов молоді люди особливо гостро усвідомлюють абсурдність буття, несправедливість світу, відчують втрату контролю над власним життям, переживають страх смерті, тривожність та невизначеність у ворожому для них

світі, що стає фундаментом екзистенційних переживань. Відповідно, це призводить до дезорієнтації, особистісної розгубленості, втрати життєвих орієнтирів і, як наслідок, до пошуку нових сенсів. Тому заклад вищої освіти повинен стати для здобувачів сприятливим середовищем, де їхні екзистенційні переживання ставатимуть точкою особистісного зростання та умовою гармонійного розвитку молодшої людини в умовах криз.

Безперечно, дисертаційне дослідження Кальки Наталії Миколаївни «Екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства» є актуальним у спектрі фундаментальних проблем формування та розвитку особистості під впливом криз та викликів сьогодення.

Рецензована дисертація виконана у межах науково-дослідних тем Навчально-наукового інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ «Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві» (2019–2021 рр.) та «Психологія особистості фахівця в умовах військового часу та поствоєнної реабілітації» (початок – 2022 р., державний реєстраційний номер: 0122U002532).

Дисертаційна робота має логічну та чітку структуру у відповідності до поставленої мети та завдань, спрямованих на її досягнення. Вона складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел, загальних висновків та додатків.

Науково-категорійний апарат характеризується конкретним визначенням об'єкта, предмета, мети, завдань, теоретико-методологічного підґрунтя дослідження.

Теоретичне аналізування досліджуваної проблеми вдало доповнюється емпіричним дослідженням та логічно переходить у прикладні та практичні аспекти, що надають роботі вагомий практичний значення.

У вступі авторка наводить аргументовані та виважені формулювання щодо актуальності досліджуваної проблематики, опираючись на науково-

методологічні орієнтири та окреслюючи теоретичне та практичне значення отриманих результатів, наукову новизну роботи.

Наукова новизна роботи включає в себе виокремлення рівнів та типів екзистенційних переживань здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, визначення основних підходів роботи з екзистенційними переживаннями особистості на трьох етапах: афективному, перцептивно-когнітивному та сенсоутворювальному та розкриття концептуальних засад програми розвитку екзистенційних переживань особистості, що ґрунтується на інтегрованому підході (використанням технік арттерапії, гештальттерапії, логотерапії, екзистенційного аналізу та позитивної психотерапії).

Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 5 публікаціях (з них – 4 одноосібні статті у наукових фахових виданнях із психології (категорія «Б»), 1 стаття – у співавторстві), 1 розділі колективної монографії у співавторстві та 15 тезах за результатами участі у науково-практичних конференціях різних рівнів. Засвідчуємо, що публікації висвітлюють матеріал усіх розділів дослідження. Кількість і обсяг публікацій відповідають усім чинним вимогам до оприлюднення матеріалів дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Перший розділ дисертації «Теоретико-методологічні аспекти вивчення екзистенційних переживань у структурі особистості юнацького віку» охоплює огляд різних аспектів екзистенційних переживань, від філософських до психологічних. Так, у рамках філософського трактування екзистенційних переживань дисертантка ґрунтовно проаналізувала розуміння екзистенції, абсурдності буття, свободи, відповідальності, життя та смерті у представників екзистенціалізму А. Камю, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса; не оминула увагою феноменологічний (трактування свідомості та безпосереднього досвіду як основи для розуміння екзистенційних переживань) та герменевтичний підходи, згідно якого людина завжди існує в певному історичному контексті, який впливає на її світогляд, а вона перебуває в активному діалозі зі світом, собою та

іншими людьми.

Поряд з аналізом філософських концепцій та підходів у трактуванні екзистенції та екзистенційних переживань слід підкреслити ретельний психологічний огляд вищезгаданої проблематики, виходячи з основних постулатів психоаналізу, гуманістичної та екзистенційної психології.

Особливу увагу авторка роботи зосередила на екзистенційних викликах кризових періодів, презентуючи їх через модель взаємозв'язку кризової реальності, екзистенційної ситуації та екзистенційних переживань особистості та теоретичну модель типових фаз катастрофи (Zunin, Meyers) і вплітаючи в них характеристики особливостей прояву екзистенційних переживань відповідно до впливів зовнішнього середовища, що акумулює в собі численні загрози та ризики для особистості. Дисертантка обґрунтовує специфіку формування особистості у юнацькому віці через призму екзистенції, що підсилює розуміння актуальності її дисертаційного дослідження.

Науковою цінністю роботи є створення п'ятирівневої моделі екзистенційних переживань та обґрунтування особливостей кожного рівня, що відображає глибинне усвідомлення життя і смерті (буттєвий рівень), формування уявлення про світ та себе в ньому (епігональний рівень), розвиток ціннісного особистісного каркасу (аксіологічний рівень), особистісну зрілість (персональний рівень) та життєтворчість (трансперсональний рівень).

Другий розділ дисертаційного дослідження масштабно презентує основні етапи та процедуру проведеного емпіричного дослідження із розлогою інтерпретацію та обґрунтуванням отриманих результатів. Опис результатів кількісного та якісного аналізу емпіричного дослідження доводять інтерпретаційну компетентність дисертантки, вміння підбирати валідний та надійний психодіагностичний інструментарій та візуально подавати результати дослідження, про що свідчить чимала кількість рисунків та таблиць, що представлені у розділі 2 та додатках.

Результати проведеного емпіричного дослідження дали змогу:

ознайомитися із особливостями прояву у здобувачів закладів освіти із специфічними умовами навчання складових екзистенції (самодистанціювання, самотрансценденції, свободи, відповідальності, персональності та екзистенційності), особливостями базових переконань та цінностей, основних показників особистісної зрілості (описова статистика); проаналізувати тенденції відмінностей між хлопцями та дівчатами та курсантами і студентами у проявах основних показників за обраними методиками (t-критерій Стьюдента), з'ясувати відмінності між показниками шкал методик відповідно до рівня стресу у досліджуваних здобувачів вищої освіти (однофакторний дисперсійний аналіз за методом Шеффе); дослідити взаємозв'язки складників екзистенції з цінностями, базовими переконаннями, параметрами особистісної зрілості (кореляційний аналіз). Використання факторного аналізу дозволило виокремити 10 латентних факторів, а завдяки кластерному аналізу описано чотири кластери (типи) особистостей, серед яких «Екзистенційні гуманісти», «Фаталістичні бунтарі», «Незалежні гедоністи» «Екзистенційні індивідуалісти-емпати».

Відзначимо доволі детальне якісне аналізування та інтерпретацію анотацій до книги життя, асоціацій слів та картинок на тематику «життя» та «смерть», що надає роботі більшої цінності та цікавості. Авторка роботи здійснила вичерпне аналізування та інтерпретацію, базуючись на змістових характеристиках тексту анотацій, участі оповідача у подіях, динаміці подій, оцінці ситуації та наявності висновку, девізу, віртуозно інтерпретуючи через призму екзистенції та екзистенційних переживань досліджуваних. Аналізування візуального контенту картинок-асоціацій до слів «життя» та «смерть» вкотре дає можливість пересвідчитися у вмінні дисертантки опрацьовувати якісний матеріал, при цьому спираючись на трактування символіки кольорів та образів, що пропонують арттерапевтичний та символдраматичний підходи.

Вдалим завершенням другого розділу є подача емпіричної моделі екзистенційних переживань відповідно до кожного рівня вираженості у виокремлених типах, отриманих у результаті проведеного кластерного аналізу.

Третій розділ дисертаційного дослідження пропонує програму роботи з екзистенційними переживаннями, що інтегрує у собі різні психотерапевтичні підходи. Основні ідеї та цілі програми полягають у комплексному підході (арттерапія, гештальттерапія, логотерапія, позитивна психотерапія, екзистенційний аналіз), що дозволило працювати з різними аспектами екзистенційних переживань: емоційними, когнітивними, поведінковими тощо. Програма має чітку послідовність блоків що пов'язані із усвідомлення емоцій, аналізом контексту переживань та пошуком нових сенсів. У ній передбачено використання різних технік, адаптованих до індивідуальних потреб особи та спрямованість на розвиток внутрішніх ресурсів та самоусвідомлення особистості.

Програма створює безпечний простір для дослідження внутрішнього світу, формування чіткої особистісної та світоглядної позиції, розвитку особистої відповідальності за власне життя. Важливими очікуваними результатами впровадження цієї програми є пошук особистісних ресурсів для подолання життєвих труднощів, формування позитивних життєвих настановлень та життєвої позиції, пошук істинного сенсу життя.

Дисертаційне дослідження Кальки Наталії характеризується науковою новизною і має велику перспективу подальшої реалізації і втілення в психологічну практику. Висновки дисертаційного дослідження є результатом комплексного наукового дослідження, виконаного авторкою на достатньо високому теоретико-методологічному рівні.

Позитивно оцінюючи проведене наукове дослідження, водночас, висловлюємо певні зауваження і побажання:

1. У пункті 1.2. Концептуальні підходи до трактування поняття «переживання», «емоційні переживання» та «екзистенційні переживання»: філософсько-психологічний аспект», розділу 1, дисертантка доволі розлого аналізує феномен «переживання» та «екзистенційні переживання» дещо нівелюючи поняттям «емоційні переживання». Їхній опис обмежується

лише таблицею порівняння та стислим описом (с. 41, Таблиця 1.1). Доцільно подати більш ретельне психологічне аналізування емоційних переживань, зокрема беручи до уваги сучасні вітчизняні дослідження.

2. У теоретичному розділі дисертаційного дослідження, включаючи запропоновану теоретичну модель (буттєвий рівень) (с. 68–69), авторка доволі часто апелює до понять «смертність» та «страх смерті» у структурі екзистенційних переживань. Вважаємо, що емпіричне дослідження було б статистично переконливим за умови використання психодіагностичних методик (и) для оцінки цього параметру.
3. У розділі 3 дисертаційного дослідження комплексно та ґрунтовно представлено програму роботи з екзистенційними переживаннями на індивідуальному рівні, проте проігноровано використання групових методів. Групові методи могли б значно доповнити запропоновану програму.
4. Оскільки емпіричне дослідження проводилося у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, то доцільно запропонувати заходи та напрямки роботи у створенні безпечних та комфортних умов, з метою мінімізації негативних проявів екзистенційних переживань здобувачів вищої освіти вищезгаданих закладів.

Висловлені зауваження не знижують наукової цінності актуального та цілісного дисертаційного дослідження з викладеними у ньому результатами. Вони переважно носять рекомендаційний характер і не можуть суттєво вплинути на обґрунтовану вище його загальну високу оцінку.

Дисертаційне дослідження Кальки Наталії Миколаївни «Екзистенційні переживання здобувачів закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання у кризові періоди суспільства» за своїм змістом, науковим рівнем та оформленням відповідає усім вимогам до оформлення дисертацій та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від

12 січня 2022 № 44 (із змінами), а її авторка, Калька Наталія Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з психології та менеджменту персоналу за спеціальностями 053 Психологія, 073 Менеджмент.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор психологічних наук, професор
професор кафедри психології
факультету психології, історії та соціології
Херсонського державного університету

Ігор ПОПОВИЧ